

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2010 – Volume 19, Issue 1, pp. 5–21
URN:NBN:NL:UI:10-1-100228

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur, Utrecht Publishing & Archiving
Services in cooperation with Utrecht University of
Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Dr. **Sven de Visscher** is researcher at University
College Ghent (Faculty of Social Work and Welfare
Studies) and Ghent University (Department of Social
Welfare Studies).

Correspondence to: Sven de Visscher, Hogeschool
Gent – SOAG, Voskenslaan 362, 9000 Gent.

E-mail: sven.devisscher@hogent.be

Received: 25 May 2009

Accepted: 14 January 2010

Review Category: Theory

Theme: Urban and Community Development

MAAKT DE BUURT HET VERSCHIL? EEN SOCIAAL-PEDAGOGISCHE KIJK

SVEN DE VISSCHER

ABSTRACT

What difference does the neighbourhood make? A social-pedagogical view

This article analyzes how the neighbourhood – as an environment that is built, shared and lived in – intervenes in everyday socialization processes and affects the relationship between the individual and society. This question is answered by means of a qualitative study which examines the social-pedagogical meaning of public space in three neighbourhoods in Ghent (Belgium). The research results are discussed in the light of the proposition that the neighbourhood is the bearer of social developments and meanings. To understand the community interventions fully, it is necessary not only to answer the question of what type of intervention is at work in a given context, but also to critically examine the basic assumptions of community interventions, and the concept of “community” that lies at their heart.

Keywords

Community development, community interventions, urban regeneration, social pedagogy

SAMENVATTING

Maakt de buurt het verschil? Een sociaal-pedagogische kijk

Dit artikel analyseert de manier waarop de buurt als gebouwde, gedeelde en geleefde omgeving tussenkomt in alledaagse socialisatieprocessen en zo mee vorm geeft aan de verhouding tussen individu en samenleving. Er wordt gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoeksmateriaal dat werd verzameld in drie Gentse wijken in het kader van een doctoraatsstudie naar de sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving. De onderzoeksresultaten worden besproken in het licht van de stelling dat de buurt een drager is van maatschappelijke ontwikkelingen en betekenissen en dat buurtgerichte interventies niet enkel moeten geanalyseerd worden op de vraag wat werkt in welke context, maar ook op de vraag naar welke grondslagen aan de basis liggen van buurtgerichte interventies en tot welke invulling van stedelijk samenleven deze bijdragen.

Trefwoorden

Stedelijke vernieuwing, wijkgericht werken, sociale pedagogiek

DE BUURT ALS DOEL EN STRATEGIE VAN BELEID

De buurt is zowel in Vlaanderen als Nederland een belangrijk object én aangrijpingspunt geworden voor het stedelijk beleid (WRR, 2005; De Rynck, 2008; De Rynck & Dezeure, 2009). De recente ontwikkelingen in de bestuurlijke organisatie van diverse steden in de richting van een "gebiedsgerichte werking" worden geïnspireerd door diverse bestuurskundige en beleidsorganisatorische motieven: meer en directer contact met de burger, een beter bereik van burgers die op andere manieren niet bereikt worden, een beter afgestemde dienstverlening op beter gedefinieerde behoeften en betere, wijkgerichte beleidsplannen (De Rynck, 2008). De buurt is verder een belangrijke interventieschaal geworden voor het bestrijden van sociale problemen en voor de realisatie van burgerschap en beleidsparticipatie door burgers (Loopmans, 2007; De Rynck, 2008). Forrest (2004) somt enkele redenen op voor de hernieuwde aandacht voor het lokale niveau in een globale context: de buurt moet de hoeksteen vormen voor de ontwikkeling van sociale cohesie en burgerschap, de stadscentra lijden politiek en economisch onder de stadsvlucht

van de actieve middenklasse bevolking, en verschillende sociale problemen zoals armoede en criminaliteit kennen een duidelijke territoriale concentratie in bepaalde stadsbuurten.

Niet enkel voor het sociaal beleid, maar ook voor sociaal werkpraktijken zijn het bevorderen van de participatie van bewoners aan het buurtleven en het creëren van lokale sociale cohesie, vaak vanuit morele en normatieve aannames (Whitehead, 2003), doelstelling, norm én instrument geworden. Praktijken van gebiedsgerichte werking, buurtwerk en samenlevingsopbouw op wijkniveau zijn de laatste decennia steeds meer onder de beleidsmatige aandacht gekomen. In Gent is zowel de ontstaansbasis van de gebiedsgerichte werking, als een groot deel van de actuele werking, nauw verbonden met acties in het kader van stedelijke vernieuwing van de verpauperde en achtergestelde arbeiderswijken. In de jaren negentig gebeurde dit nog op basis van kleinere impulsen in de verarmde wijken op het vlak van wonen, werken, weten en welzijn (de vier w's). Deze geïsoleerde aanpak hing samen met de projectmatige aanpak die vervat zat in de verschillende stedelijke kansarmoedefondsen die elkaar opvolgden. In het bestuursakkoord van 2001–2006 werd, onder invloed van het nieuwe Vlaamse Stedenfonds, een integrale aanpak ter “herwaardering” van de 19de-eeuwse gordelwijken naar voren geschoven. Ook werd het stadsprogramma goedgekeurd waarin een aantal wijken prioritair naar voor geschoven werd voor grootschalige en integrale herwaardering. Deze integrale aanpak omvatte zowel ruimtelijke, sociaal-culturele als sociaal-economische doelstellingen en ingrepen. De Stedelijke Buurtwerking van de stad Gent mikt in haar beleidsnota 2008–2012 dan weer prioritair op “het versterken van de sociale cohesie in de Gentse aandachtswijken om zo de levenskwaliteit van de bewoners te verhogen” (Balthazar, 2008, p. 7). En Samenlevingsopbouw Gent, een derde actor in de Gentse context die expliciet buurtgericht te werk gaat in haar interventies, stelt zich tot doel sociale achterstelling, armoede en uitsluiting te bestrijden in achtergestelde buurten. Verder werkt ze via een samenwerkingsovereenkomst met de Stad Gent mee aan de hierboven aangehaalde stadsvernieuwingprojecten. Kortom, de (achtergestelde) buurt is meer dan ooit de interventieschaal bij uitstek geworden voor het sociaal werkveld.

De vaststelling leeft echter dat buurtgerichte interventies een wisselende respons en impact hebben. Praktijken van gebiedsgerichte werking of buurtwerk lijken bijvoorbeeld niet of slechts selectief aan te slaan in bepaalde wijken terwijl ze in andere wijken erg succesvol zijn (Vanloo, De Rynck & Temmerman, 2008). Interventies op buurtniveau hebben soms toevallige, ongewenste en/of onbedoelde ruimtelijke en sociale effecten, zoals onder meer blijkt uit sommige sociale interventies die gepaard gaan met processen van stedelijke vernieuwing. Broekman (2008) verwijst bijvoorbeeld naar de mogelijke perverse effecten van het beleid, zoals het toenemen

MAAKT DE BUURT HET VERSCHIL? EEN SOCIAAL-PEDAGOGISCHE KIJK

van segregatie bij het pogen tot integratie of het waterbedeffect waarbij de ruimtelijke concentratie van sociale problemen niet verdwijnt maar slechts verschuift als gevolg van stedelijke vernieuwingsoperaties. En Loopmans (2007) concludeert uit een onderzoek naar buurtgericht beleid in de stad Antwerpen dat dit beleid eerder het paradoxale effect van een verschilmachine heeft in plaats van een hefboom tot sociale integratie.

Vanuit sociaal-pedagogisch oogpunt wordt in deze bijdrage echter niet zozeer de vraag gesteld naar de effectiviteit of randvoorwaarden van interventies, maar de voorafgaande vraag naar de gronden op basis waarvan tussengekomen wordt, ten aanzien van wie en vanuit welke sociale probleemdefinities (Vranken, 1990). Gemeenschapvormende, buurtgerichte interventies komen tussen vanuit normatieve opvattingen over buurt en gemeenschap(svorming). Deze opvattingen dienen gespiegeld te worden ten aanzien van de verschillende manieren waarop *feitelijk* gemeenschap gevormd wordt in verschillende buurten. We doen dit aan de hand van een kwalitatief onderzoeksproject, waarin drie contrasterende stedelijke buurten in Gent diepgaand bestudeerd werden vanuit een sociaal-pedagogisch perspectief. Dit houdt de vraag in naar de manier waarop de buurt als gebouwde, gedeelde en geleefde omgeving vorm geeft aan bestaande socialisatieprocessen en aan de verhouding tussen individu en samenleving. De gehanteerde onderzoeksmethodes combineren ruimtelijke, sociale en persoonlijke informatie in een driedimensionale sociale cartografie (De Visscher, 2008a). Het gaat meer precies om een combinatie van historisch bronnenonderzoek over de (sociaal-) ruimtelijke ontwikkelingen in deze buurten, *mental maps* van bewoners over hun woonomgeving (Reinders, 2007; Ledger & Shufflebotham, 2008; Powell, 2008), foto's genomen door kinderen over hun alledaagse sociale en ruimtelijke praktijken (Wang, Cash & Powers, 2000; Rasmussen & Smidt, 2003; Steel, De Visscher, Vandevelde, Van Hove & Poppe, 2009) en mondelinge geschiedenissen over de verander(en)de woonomgeving (De Visscher & Bouverne-De Bie, 2007).

EEN SOCIAAL-PEDAGOGISCHE KIJK: DE BUURT ALS ALLEDAAGS SOCIALISATIEKADER

De hierboven geformuleerde probleemstelling wordt uitgewerkt vanuit een sociaal-pedagogisch perspectief (De Visscher & Bouverne-De Bie, 2008). Sociale pedagogiek staat voor de pedagogische thematisering van de relatie tussen individu en samenleving, en de pedagogische tussenkomsten in deze verhouding (Wildemeersch, 1995). Sociaal-pedagogisch onderzoek bestudeert de pedagogische assumpties en theorieën van waaruit interventies worden gepland in een socialisatieproces dat reeds een eigen verloop kent (Giesecke, 1987). Het gaat daarbij om de analyse

van deze feitelijke socialisatieprocessen en de bevraging van pedagogische en sociaal werkpraktijken op de manier waarop ze mee vormgeven aan de verhouding tussen individu en samenleving.

De betekenis van de buurt als interventie- en integratiekader dient begrepen te worden tegen de achtergrond van de verschillende manieren waarop de buurt als een feitelijk en ideaal samenlevingsverband verschijnt. Hierbij wordt een benadering van de buurt als een feitelijk socialisatiekader naar voren geschoven. Vanuit drie samenhangende invalshoeken (de buurt als een gebouwde, gedeelde en geleefde realiteit) wordt de buurt benaderd als een context, waarbinnen via het alledaags sociaal handelen van mensen voortdurend specifieke socialisatie- en burgerschapspraktijken worden ge(re)construeerd. Het onderzoek in Gent toonde onder meer aan dat de uiteenlopende manieren waarop kinderen aanwezig kunnen, mogen en willen zijn in de publieke ruimte in hun buurt, samenhangen met de interacties tussen het ruimtelijk ontwerp, de gesocialiseerde betekenissen en grenzen, en de individuele voorkeuren en toe-eigeningsprocessen van kinderen (De Visscher, 2008b).

Ik bespreek kort de methodologische vertaling van deze drie dimensies en verwijst naar andere publicaties (De Visscher, 2008a, 2008b; De Visscher & Bouverne-De Bie, 2008) voor een uitgebreidere technische toelichting van de gehanteerde onderzoeksinstrumenten en analysetechnieken.

De gebouwde omgeving

De betekenis van de *gebouwde* buurt als socialisatiekader verwijst naar de opvattingen over samenleven en over de verhouding tussen private en publieke sfeer die achter het ruimtelijk ontwerp van een buurt steken. De ruimte is een drager van maatschappelijke ontwikkelingen en betekenissen (Ben Abdeljelil, 1999). Ze vormt de materiële basis van het sociaal handelen van mensen in een gemeenschap en is er tegelijk het resultaat van. De ruimtelijke structuur van de buurt weerspiegelt verder specifieke sociaal-politieke keuzes en opvattingen. Een benadering van de gebouwde buurt als een socialisatiekader impliceert de vraag welke betekenissen, waarden en opvattingen over burgerschap en over de gemeenschap vervat zitten in het ontwerp van de buurt en op welke manier de gebouwde buurt kansen tot sociale en culturele ontplooiing creëert of verhindert. Aan de basis van de analyse van de gebouwde stad ligt een bronnenonderzoek. Er werd ten eerste materiaal verzameld over de geschiedenis van de onderzochte buurten. Ten tweede werd wetenschappelijke literatuur gezocht over de stedenbouwkundige en architecturale concepten achter elke buurt. En ten slotte werd een aantal sociale en demografische statistieken verzameld per buurt over de voorbije vijftien jaar.

De gedeelde omgeving

De betekenis van de *gedeelde* buurt als socialisatiekader heeft te maken met de manier waarop bewoners collectief betekenis geven aan de gebouwde omgeving, en de ruimtelijke en sociologische veranderingen hierin. Met andere woorden, er moet aandacht zijn voor de manier waarop een fysiek ontworpen ruimte zich vertaalt in een sociaal gedeelde (en verdeelde) ruimte. Het gaat over de wederzijdse beïnvloeding tussen het ontwerp van een woonomgeving en het alledaags sociaal handelen van mensen in deze omgeving dat per definitie een "betekenisvol" handelen is. Voor het in kaart brengen van de gedeelde stad werd gebruik gemaakt van mondelinge geschiedenissen als informatiebron. Een mondelinge geschiedenis is een geheel van verhalen die mensen over zichzelf en over hun omgeving vertellen en op die manier een schets geeft van de leefwereld van mensen in een bepaalde sociale en historische context. In elke onderzochte buurt werden tien bewoners die als kind opgroeiden in het onderzoeksgebied bevraagd aan de hand van een individueel halfgestructureerd, open interview. Er werden vragen gesteld over hoe de buurt eruit zag toen zij kind waren en welke ontplooiingsmogelijkheden ze toen te bieden had, welke de belangrijkste ruimtelijke en sociale veranderingen zijn in de buurt sinds hun kindertijd en op welke manier deze ingrijpen op de situatie van kinderen die vandaag opgroeien in deze buurt.

De geleefde omgeving

De betekenis van de *geleefde* buurt als socialisatiekader heeft te maken met de manier waarop mensen zich concreet door de buurt bewegen, er gebruik van maken en zich identificeren met (specifieke plaatsen in) hun buurt. De term is ontleend aan Lefebvre (1974) die er de aandacht mee wou vestigen op de ruimtelijke toe-eigeningsstrategieën die mensen ontwikkelen in de stedelijke publieke ruimte en de symbolen, betekenissen en praktijken die zij daarmee ontwikkelen. Om de geleefde stad te onderzoeken werd in elke buurt aan tien kinderen tussen tien en twaalf jaar oud gevraagd om gedurende een week foto's bij te houden over plaatsen in hun woonomgeving waar zij aanwezig waren. We noemen dit de *personal map* van een kind. In de instructie werd duidelijk gemaakt dat het niet de bedoeling was om foto's te nemen van typische, bekende of mooie plaatsen in hun woonomgeving, maar van de plaatsen waar zij effectief aanwezig waren of passeerden die week. Met elke deelnemer werd vervolgens een afspraak gemaakt om zijn/haar foto's te bekijken en te bespreken tijdens een individueel open halfgestructureerd interview. Er werden vragen gesteld over de plaatsen die op de foto's stonden en aanvullend werden deze foto's als aanleiding genomen om een gesprek te voeren over de

manier waarop de deelnemer aanwezig is in zijn/haar woonomgeving en betekenis geeft aan deze aanwezigheid. Op basis van het foto- en interviewmateriaal werden in elke woonomgeving enkele knooppunten gedefinieerd (i.e. plaatsen in de woonomgeving waar de personal maps van kinderen samenkomen). Deze knooppunten vormden de basis voor een focusgroepgesprek met de deelnemende kinderen in de vorm van een wijkwandeling naar deze plaatsen. Tijdens deze wandeling werd bijkomende informatie verzameld over het gebruik van deze plaatsen en de tegenstrijdige identificaties en betekenisverleningen die kinderen hadden over deze plekken.

ONDERZOEKSMATERIAAL

De drie buurten die in ons onderzoek werden opgenomen liggen in elkaars onmiddellijke nabijheid en vormden zo'n anderhalve eeuw geleden één uitgestrekt agrarisch gebied, aan de rand van de oude binnenstad van Gent. Het merkwaardige is dat dit gebied op een kleine honderd jaar ontwikkeld is tot drie heel contrasterende buurten, zowel op ruimtelijk-architecturaal vlak als op sociaal-demografisch vlak. Bovendien is elk van deze drie buurten op een bepaald moment in de recente geschiedenis "gebouwd"; niet organisch gegroeid uit een oudere ruimtelijke structuur, maar getekend binnen een beschikbare ruimte op een kaart. De opvattingen van waaruit deze woonomgevingen zijn ontworpen verschillen in type bebouwing, aanwezigheid van publieke functies en de verhouding tussen private en publieke ruimte.

De onderzoeksresultaten worden samenvattend voorgesteld als onderscheiden patronen of "core practices" (Blondeel, 2005) in de manier waarop de buurt vorm krijgt als socialisatiekader. De betekenis van de buurt als alledaags socialisatiekader hangt samen met de alledaagse praktijken, waarden, betekenissen en overtuigingen van de bewoners. Bourdieus *habitus*-concept (Bourdieu, 1984; Morrison, 2005) wordt door verschillende auteurs (Matthews, 2003; Easthope, 2004; Reijndorp, 2004; Blondeel, 2005) gehanteerd om deze praktijken te kaderen. De *habitus* is een geheel van (sociaal en cultureel bepaalde) lokale disposities, gewoonten en gedragingen die in de eerste plaats in het gezin worden verworven, maar waar ook andere sociale milieus een invloed op uitoefenen. Het is een manier van doen, een set van onbewuste (klasse-specifieke) schema's die de grondslag vormen van denken, waarnemen en handelen, en die het alledaagse leven van mensen structureren. De *habitus* structureert het sociaal handelen van mensen, maar het alledaags sociaal handelen beïnvloedt evengoed de *habitus*. Blondeel (2005, p. 4) vertaalt de uitgangspunten achter het *habitus*-begrip naar een agenda voor onderzoek van stedelijke woonomgevingen, vanuit de vraag "why do people behave (dwell, think, speak, ...) in the specific ways they do?".

Sint-Pieters-Buiten

Sint-Pieters-Buiten is als burgerlijk residentiële wijk het resultaat van de negentiende-eeuwse suburbanisatie. De sociale politiek van die tijd was gericht op sociale differentiatie en ruimtelijke segregatie. De burgerij in Gent ging met de rug naar het stadscentrum wonen, duidelijk gescheiden van de arbeiders die in een brede noordelijke gordel rond de stad woonden, waar de fabrieken zich bevonden. De burgerlijke woonstijl kenmerkt zich door een publieke ruimte met aandacht voor de bescherming van de privacy van het gezin, aandacht voor orde en structuur, en aandacht voor kunst en cultuur. Daardoor wil het een tegengewicht bieden aan de complexiteit, de chaos en de drukte van de stad. Het ruimtelijk ontwerp laat zien dat er veel aandacht wordt besteed aan de ordening van de private ruimte. De publieke ruimte moet de status van het private bezit mee accentueren.

Deze opvattingen over de verhoudingen tussen de private en de publieke sfeer, die ingebakken zitten in het ontwerp van de omgevingen, vinden eveneens hun vertaling in de manier waarop gemeenschap gevormd wordt in Sint-Pieters-Buiten. Buurtbewoners herkennen zich als gemeenschap, niet omdat ze veel met elkaar omgaan of veel gemeenschappelijk hebben met elkaar, maar omdat ze zich herkennen als een groep gelijkgestemden. Er zijn verscheidene verwijzingen hiernaar terug te vinden waaronder de uitspraak dat de buurt vooral "aantrekt" voor "mensen die iets bereikt hebben in het leven" en die een "bepaalde culturele bagage hebben". Het gemeenschapsleven bestaat uit autonome individuen (of gezinnen) die met andere autonome individuen (of gezinnen) samenleven en die verbonden zijn door de collectieve voorzieningen waarvan zij gebruik maken. Mensen gebruiken hun buurt dus niet zozeer als een kader voor hun sociale interacties, maar eerder op een *praktische* (in functie van de aanwezige voorzieningen) en *symbolische* (in functie van sociale positiebepaling) manier (Blokland, 2003). Gemeenschap wordt vooral gevormd via geprivatiseerde contacten (bijvoorbeeld gezinnen die bij elkaar op aperitief komen, of kinderen die op voorhand met elkaar afspreken voor ze in het park gaan spelen), via deelname aan specifieke activiteiten, en door het zich herkennen als een (exclusieve) groep gelijkgezinden, vooral op momenten wanneer deze consensus bedreigd wordt. De betrokkenheid op de publieke woonomgeving laat zich vooral zien op die momenten wanneer de kwaliteiten ervan worden bedreigd: wanneer de orde verstoord wordt door sluikestoters, wanneer de esthetiek bedreigd wordt door de plaatsing van parkeermeters of de passage van een tramlijn, en wanneer de rust bedreigd wordt door voorvallen van criminaliteit of de aanwezigheid van andere groepen in de publieke ruimte zoals studenten. Op die momenten verenigen bewoners zich en ontstaan er rechtstreekse contacten tussen vertegenwoordigers van de wijk en bestuurders.

Steenakker

Steenakker is als tuinvijk, net als Sint-Pieters-Buiten, het gevolg van de geleidelijke suburbanisatie en stadsvlucht in de twintigste eeuw (voornamelijk een vlucht uit de ongezonde negentiende-eeuwse wijken). De tuinvijk wou de woonomstandigheden van arbeiders verbeteren door ze in kleine gemeenschappen aan de rand van de stad te huisvesten waarin ieder gezin over een eigen huis met tuin kon beschikken, ver verwijderd van de vuile fabrieken en ongezonde arbeiderskazernes in de binnenstad. De constructie van tuinvijken maakte deel uit van een burgerlijk beschavingsoffensief in een periode waarin het socialisme een grotere invloed begon uit te oefenen op de arbeiders, en moest arbeiders beschermen tegen de verderfelijke invloeden van de stad door hen in een dorps woonomgeving te huisvesten. Het ruimtelijk ontwerp van Steenakker is op communautaristische principes gebaseerd met veel verwijzingen naar de ontmoetingsfunctie van de publieke ruimte (cf. verkeersluwe woonpleintjes, verkeersvrije steegjes) en het beeld van de kleinschalige dorpsgemeenschap onder de kerktoren.

Het gemeenschapsleven in Steenakker, inclusief processen van sociale insluiting en uitsluiting, werd en wordt nog steeds sterk bepaald door het al dan niet behoren tot één of meerdere sociale of culturele groepen in de buurt. In de jaren vijftig waren deze gemeenschappen vooral georganiseerd volgens ideologische zuil, een situatie die samenhang met en versterkt werd door het gegeven dat de sociale woningen in de wijk beheerd werden door verschillende verzuilde huisvestingsmaatschappijen. Op die manier ontstond er een socialistisch deel van de wijk en een katholiek deel van de wijk, waarbij er veel contacten waren tussen de bewoners binnen één zuil, maar weinig rechtstreekse contacten tussen bewoners van verschillende zuilen. Actueel lijken de oude verzuilde breuklijnen grotendeels plaats te hebben gemaakt voor groepen op basis van afkomst: er is een sterke Turkse gemeenschap, een gemeenschap van "oude" bewoners die reeds lange tijd in Steenakker wonen en bewoners die vanuit Nieuw Gent naar Steenakker zijn verhuisd door hun huisvestingsmaatschappij. Opnieuw is de ruimte hier een drager van en structurerende invloed op maatschappelijke verhoudingen: het feit dat in de jaren negentig een deel van de sociale huurwoningen ter beschikking werd gesteld als koopwoning lag mee aan de basis van de uitgebreide Turkse gemeenschap die er zich kwam vestigen, en de bouw van nieuwe sociale huurwoningen en renovaties van de oudste woningen zorgden ervoor dat er plots een groep nieuwe bewoners, waarvan een deel uit Nieuw Gent, in de wijk kwamen wonen.

De publieke ruimte vervult hier een andere rol dan in Sint-Pieters-Buiten. Ze draagt er meer het karakter van een ontmoetingsruimte, zij het dat de meeste plaatsen in de publieke ruimte een

specifieke groepsgebonden identiteit dragen. Verschillende straatcomités en bewonersgroepen organiseren er diverse activiteiten, maar ook los van deze georganiseerde activiteiten zijn bewoners zichtbaar aanwezig in de publieke ruimte. Gevraagd naar de kwaliteiten van hun woonomgeving, verwijzen bewoners van Sint-Pieters-Buiten voornamelijk naar het esthetische, rustige en groene karakter van hun woonomgeving, terwijl bewoners van Steenakker verwijzen naar de sociale contacten, activiteiten en conflicten in de publieke ruimte.

Nieuw Gent

Nieuw Gent, ten slotte, is een sociale woonwijk opgebouwd volgens modernistische stedenbouwkundige opvattingen van de jaren vijftig over de nieuwe stad met onder meer een sterk accent op scheiding van functies, hoogbouw en grote oppervlakten open ruimte (conform de principes van "lucht, licht en zicht"). De eengezinswoningen en laagbouw appartementen zijn allemaal gebouwd langsheen zogenaamde "pijpenkopstraten" aan de ene kant van de wijk. De hoogbouw appartementen bevinden zich allemaal aan de andere kant van de wijk. De groenstroken rond de appartementen zijn in de eerste plaats kijkgroen, maar hebben ook een aantal ruimtelijke interventies ondergaan om hun aantrekkelijkheid als formele en informele speel- en ontmoetingsruimte te vergroten. De kritiek op de ruimtelijke structuur van Nieuw Gent heeft vooral betrekking op de manier waarop de hoogbouw is uitgewerkt, met bijna uitsluitend aandacht voor het architecturale en functionele karakter van de blokken ("woonmachines") en amper aandacht voor de sociale infrastructuur in de publieke woonomgeving. Zodra de bouw van deze wijk eind jaren zeventig was afgerond, werden er vrijwel onmiddellijk correcties ingevoerd op de publieke ruimte die door de bewoners als onaangenaam en onveilig ervaren werd. Deze correcties hielden het creëren van publieke functies in, waaronder speel- en ontmoetingsruimte.

Nieuw Gent bestaat uit een mix van sociale hoogbouw, waarin vooral alleenstaanden, studenten, bejaarden en allochtone gezinnen wonen, en sociale eengezinswoningen en laagbouwappartementen waarin eerder grotere gezinnen wonen en waaronder een aantal woningen aangepast zijn aan de noden van rolstoelgebruikers. Verder zijn er aan de rand van de wijk ook nog een beperkt aantal private eengezinswoningen. Dit leidt tot een erg grote sociale mix in de wijk. Actueel wonen er ongeveer tachtig verschillende nationaliteiten, maar daarnaast is er ook een grote verscheidenheid aan leefstijlen, culturen, talen, et cetera. Deze grote diversiteit leidt ertoe dat burens elkaar niet meer verstaan. Ze spreken letterlijk elkaars taal niet en begrijpen figuurlijk steeds moeilijker het mozaïek van culturen en leefstijlen die er naast elkaar leven. Er is bijgevolg minder dan in Sint-Pieters-Buiten of Steenakker sprake van een gedeelde gemeenschap

en de diverse vormen van sociaal kapitaal staan er erg onder druk. Deze situatie wordt verder versterkt door de grote verhuisbeweging die samenhangt met de tijdelijke huisvestingssituatie voor veel bewoners van de hoogbouwappartementen en studio's. Dit alles betekent niet dat er geen sociale interacties ontstaan tussen buurtbewoners. Integendeel, de publieke ruimte vervult er een belangrijke ontmoetingsfunctie. Het gemeenschapsleven wordt sterk bepaald door de gepersonaliseerde netwerken van bewoners. Deze gepersonaliseerde netwerken verschillen van de groepsgebonden netwerken in Steenakker omdat ze niet gereduceerd kunnen worden tot één of een beperkt aantal sociale identiteiten. Ze verschillen tevens van de geïndividualiseerde netwerken in Sint-Pieters-Buiten omdat ze niet zozeer gebaseerd zijn op de eigen interesses en hobby's die zich vaak buiten de eigen buurt afspelen, maar sterk ingebed zijn in de lokale buurt.

BUURTGERICHT WERKEN ALS GELAAGDE PRAKTIJK

Gemeenschapsvormende interventies staan niet buiten de buurt als feitelijk socialisatiekader maar worden hier mede door gevormd. Het zijn geen neutrale ingrepen in een lokale context die meer of minder succesvol zijn naargelang de omgevingskenmerken. Ze zijn te begrijpen als sociale praktijken die slechts betekenis krijgen binnen deze lokale context omdat individuen en groepen zich deze op diverse manieren toe-eigenen. Bewoners van de verschillende buurten gebruiken dezelfde voorzieningen op heel uiteenlopende manieren. Ik bespreek eerst op welke manier buurtgerichte interventies zich verhouden tegenover elk van de hierboven besproken buurten, om vervolgens buurtgericht werken als een gelaagde beleidspraktijk te kaderen.

In Sint-Pieters-Buiten zien we dat zowel professionele buurtgerichte interventies, zoals deze op initiatief van de stedelijke Gebiedsgerichte Werking, als sociaal-culturele initiatieven georganiseerd door de nabije bewoners weinig belangstelling genieten. De eerder beperkte betekenis van buurtgerichte interventies en initiatieven in deze buurt dient begrepen te worden vanuit de specifieke constructie van de verhouding tussen private en publieke sfeer die hier teruggevonden wordt, waarin de publieke ruimte in functie staat van de private sfeer. Tegelijk hebben professionele buurtgerichte interventies weinig interesse voor deze buurt. Buurtwerk en Samenlevingsopbouw zijn hier afwezig vanuit een strategische keuze voor kansarme wijken en vanuit de missie van deze voorzieningen om tussen te komen in concrete samenlevingsproblemen zoals lokale overlast en tekorten in de lokale sociale cohesie.

In Steenakker leeft de ervaring bij vooral de oudere bewoners dat de recente toename van buurtgerichte voorzieningen mee aan de basis ligt van de ervaring dat buurtbewoners

minder zorg dragen voor elkaar en de lokale sociale cohesie afbrokkelt. De wederzijdse solidariteit en hulp tussen arbeidersgezinnen die vroeger een deel van de verbondenheid tussen groepen creëerde is nu deels vervangen door een lokaal aanbod van onder meer een OCMW, een wijkgezondheidscentrum en een sociaal wijkrestaurant. Buurtgerichte sociale voorzieningen worden anderzijds wel door bewoners geïntegreerd in bestaande processen van gemeenschapsvorming en gebruikt om de eigen praktijken en initiatieven zoals straatfeesten (financieel, logistiek, administratief) te laten ondersteunen.

In Nieuw Gent hebben buurtgerichte interventies een belangrijke functie in het verknopen van verschillende versnipperde sociale netwerken van bewoners en zijn ze ook sterk aanwezig in de buurt. Interventies, onder meer vanuit gebiedsgerichte werking, buurtwerk en samenlevingsopbouw, hebben naast een ondersteunende, vooral ook een initiërende functie. Dit betekent dat ze niet enkel bestaande processen van gemeenschapsvorming ondersteunen, maar ook nieuwe vormen van ontmoeting helpen in gang zetten. Interculturele en intergenerationele ontmoetingen worden door zowel Buurtwerk, Samenlevingsopbouw als Gebiedsgerichte Werking hoog op de agenda geplaatst in deze buurt. Bewoners gebruiken deze voorzieningen als strategie om hun persoonlijke sociale netwerken in de buurt uit te breiden.

Deze vaststellingen geven aan dat de (gebouwde, gedeelde en geleefde) buurt een drager is van maatschappelijke ontwikkelingen en betekenissen en dat buurtgerichte interventies niet enkel moeten geanalyseerd worden op de vraag welke interventies onder welke condities voor wie en op welke gronden werkzaam zijn, maar ook op de theoretische assumpties, waardenkaders en disposities die aan de basis liggen van deze interventies (Butcher, 2007). Dit betekent dat de uitdaging eruit bestaat om deze grondslagen bloot te leggen en kritisch te bevragen op het soort samenleving dat zij vooropstellen en de sociale in- en uitsluitingsprocessen waartoe zij bijdragen. Buurtgerichte interventies vertrekken impliciet vanuit bepaalde opvattingen en idealen over gemeenschap(svorming) die niet noodzakelijk overeenkomen met de sociaal geconstrueerde disposities en praktijken van bewoners. Deze impliciete opvattingen bepalen in welke buurten al of niet wordt ingegrepen, vanuit welke probleemdefinities interventies worden opgezet en welke prioriteiten men definieert. Op die manier dient buurtgericht werken als een gelaagde praktijk te worden gezien. Een gelaagde praktijk is in de eerste plaats een gedifferentieerde praktijk. Dit houdt het besef in dat ingrijpen niet mogelijk is zonder het voorafgaandelijk begrijpen van de situatie waarin ingegrepen wordt. Sociale voorzieningen en interventies worden op uiteenlopende manieren gebruikt en geïntegreerd in de bestaande socialisatieprocessen die plaatsgrijpen in buurten. Buurtgerichte interventies moeten gebaseerd zijn op een analyse van de feitelijke

processen van gemeenschapsvorming in de buurt en daaraan gekoppeld op een kritische analyse van de eigen uitgangspunten. Een gedifferentieerde praktijk valt echter niet samen met een totaal buurtrelativisme waarin elke vorm van handelen of ingrijpen slechts verantwoord wordt door de uitgangspunten en "tradities" van de buurt zelf. Buurtgericht werken moet voeding krijgen vanuit een ruimere stedelijke visie op samenleven in de stad. Het is op die manier te begrijpen als een praktijk die mensen op verschillende manieren moet aanspreken op hun burger-zijn, en die deze interventies analyseert in relatie tot de vraag welke vormen van samenleven er al dan niet door mogelijk gemaakt worden, op welke gronden dit gebeurt, en op welke gronden dit verantwoord kan worden. Het gaat om het spiegelen en confronteren van verschillende perspectieven op de stad en op stedelijkheid die zich ontwikkelen. De opgave hierbij is om ruimte te behouden en te creëren voor de verscheidenheid, of verwijzend naar Soenen (2006), voor "ambivalentie".

DISCUSSIE

Maken buurten nog het verschil voor sociaal beleid of zijn ze gewoon te verschillend? De groeiende beleidsmatige aandacht voor de buurt is gepaard gegaan met een groeiende wetenschappelijke argwaan tegenover buurtgerichte interventies. Een belangrijke stroom van kritiek komt uit sociologische hoek en betreft de verkeerde impliciete aanname dat buurt en gemeenschap zouden (moeten) samenvallen (Duyvendak, 1998; Blokland, 2003). Gemeenschap(svorming) staat in deze onderliggende aannames voor een bepaalde ideaalconstructie gebaseerd op een aantal gedeelde waarden en normen, waaronder solidariteit, participatie en betrokkenheid, en sociale cohesie (Butcher, 2007). Diverse auteurs (Shaw, 2008; Verschelden, De Brauwere, De Droogh & De Visscher, 2008) wijzen op de mythologisering van het gemeenschapsbegrip: veel buurtgerichte, gemeenschapsvormende interventies gaan uit van de aanname dat ze tussenkomen in of bijdragen tot gemeenschappelijk gedeelde waarden, normen en identiteiten, terwijl deze interventies evenzeer sociale polarisatie en conflict kunnen creëren of versterken. Duyvendak (1998) stelt in dit verband dat het sociaal werk de wijk niet mag overslaan, maar de wijk ook niet moet verabsoluteren tot hét integratiekader bij uitstek. Deze kritiek heeft vooral te maken met de vaststelling dat de sociale en culturele diversiteit binnen een ruimtelijke eenheid zodanig groot kan zijn, dat van een eenduidige wijkaanpak moeilijk sprake kan zijn.

Een analyse van de buurt als feitelijk alledaags socialisatiekader toont echter aan dat buurten toch een bepaalde identiteit of *core practice* hebben overheen de verschillende groepen die er wonen. Deze core practices zijn gebaseerd op sociaal en historisch geconstrueerde opvattingen over gemeenschap(svorming) en de verhouding tussen private en publieke sfeer en zijn herkenbaar

MAAKT DE BUURT HET VERSCHIL? EEN SOCIAAL-PEDAGOGISCHE KIJK

in de gebouwde, gedeelde en geleefde buurt. Dit is niet noodzakelijk een "gedeelde" identiteit in de zin dat iedereen in een buurt dezelfde waarden, betekenissen en praktijken ontwikkelt. Er ontwikkelen zich verschillende sociale praktijken in relatie tot deze identiteit, waarvan sommige deze identiteit versterken en andere deze in vraag stellen. De voorwaarden waaronder buurtgerichte interventies al of niet een impact hebben en de manier waarop ze worden gebruikt, worden mede bepaald door deze feitelijke processen van gemeenschapsvorming. Dit verlegt de focus van *juist* handelen naar *goed* handelen (Roose, 2006). Een nadruk op "juist" handelen wijst op de vraag welk soort handelen in welke situatie gepast is. Wat "goed" handelen is, kan enkel in de context bepaald worden (Roose, 2006) en niet (in de eerste plaats) aan de hand van geijkte, universele procedures of technieken. "Goed" handelen gaat om het bewaren van de complexiteit van de bestudeerde situaties en het erkennen van de gedifferentieerde aanpak die deze complexiteit vraagt (Bootsma, 2002).

Toch kan de discussie over de (on)wenselijkheid en (on)mogelijkheid van buurtgerichte interventies niet gereduceerd worden tot de vraag wat werkt in welke context. Vanuit een sociaal-pedagogisch perspectief dient ook de vraag gesteld te worden naar de gronden op basis waarvan al dan niet tussengekomen wordt, ten aanzien van wie en vanuit welke sociale probleemdefinities. Met andere woorden, aan welk soort stedelijk samenleven willen buurtgerichte interventies uitdrukking geven? Vanuit dit oogpunt is bijvoorbeeld de eenzijdige aandacht voor kansarme wijken niet zonder problemen. Ook in een burgerlijke buurt als Sint-Pieters-Buiten, waar processen van gemeenschapsvorming voortbouwen op gedeelde waarden en normen en op de uitsluiting van de stedelijke complexiteit en diversiteit, liggen belangrijke aangrijpingspunten voor het sociaal beleid en het sociaal werk.

LITERATUUR

- Balthazar, T. (2008). *Thuis in je buurt! 36 acties voor meer burensolidariteit in de volkswijken van Gent* [At home in your neighbourhood! 36 actions for more neighbourhood solidarity in the working class neighbourhoods of Ghent]. *Beleidsnota Buurtwerk 2008–2013*. Stad Gent: Stedelijke Buurtwerking.
- Ben Abdeljelil, Y. (1999). Een sociale kaart: van tellen, opdelen, detecteren, projecteren en afbakenen tot plannen [A social cartography: from counting, summing up, detecting, projecting and delineating to planning]. In H. Baert, M. De Bie, A. Desmet, L. Hellinckx & L. Verbeke (Eds.), *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen* [Handbook of community development in Flanders] (pp. 547–559). Brugge: Die Keure.

- Blokland, T. (2003). *Urban bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Blondeel, P. (2005, October). *Reading and (re)writing the city: the use of the habitus concept in urban research and development*. Paper presented at the International Conference "Doing, thinking, feeling home: the mental geography of residential environments", Delft, October 14–15, 2005.
- Bootsma, J. (2002). *Maatschappelijk werk in model. Over zorgvuldig handelen en de drievoudige professionaliteit van maatschappelijk werkers* [Social work in model. About acting carefully and the threefold professionalism of social workers]. Amsterdam: SWP.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London/New York: Routledge.
- Broekman, H. (2008). Achtergronden bij de aanpak van de 'krachtwijken' [Backgrounds of the interventions in 'Powerful Neighbourhoods']. *Sociale Interventie*, 17(4), 5–14.
- Butcher, H. (2007). Power and empowerment: The foundations of critical community practice. In S. Banks, P. Henderson & H. Robertson (Eds.), *Critical community practice* (pp. 17–32). Bristol: The Policy Press.
- Duyvendak, J. W. (1998). De gemengde wijk. Integratie door differentiatie [The mixed neighbourhood. Integration by differentiation]. *Tijdschrift voor de Sociale Sector, maart/april 1998*, 14–19.
- Easthope, H. (2004). A place called home. *Housing, Theory and Society*, 21(3), 128–138.
- Forrest, R. (2004). Who cares about neighbourhoods? CNR Paper 26 [Electronic Version]. Retrieved 01.02.2008, from <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpaperspdf/cnr26pap.pdf>.
- Giesecke, H. (1987). *Pädagogik als Beruf. Grundformen pädagogischen Handelns*. München: Juventa Verlag GmbH.
- Ledger, S., & Shufflebotham, L. (2008, August). *Developing a visual method to support people with ID to tell their life stories*. Paper presented at the 13th IASSID World Conference. Capetown, August 25–30, 2008.
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace* [The Production of Space]. Paris: Anthropos.
- Loopmans, M. (2007). *Urban governance, neighbourhoods and organised residents: Resident mobilisation and urban policies in Antwerp, Belgium*. Unpublished Dissertation, voorgedragen tot het behalen van het doctoraat in de wetenschappen, KULeuven, Leuven.
- Matthews, H. (2003). The street as a liminal space: the barbed spaces of childhood. In P. Christensen & M. O'Brien (Eds.), *Children in the city: home, neighbourhood and community* (pp. 101–117). London/New York: Routledge.
- Morrison, K. (2005). Structuration theory, habitus and complexity theory: elective affinities or old wine in new bottles? *British Journal of Sociology of Education*, 26(3), 311–326.

- Powell, K. A. (2008). ReMapping the city: palimpsest, place and identity in art education research. *Studies in Art Education*, 50(1), 6–21.
- Rasmussen, K., & Smidt, S. (2003). Children in the neighbourhood: the neighbourhood in the children. In P. Christensen & M. O'Brien (Eds.), *Children in the city: home, neighbourhood and community* (pp. 82–100). London: Routledge.
- Reijndorp, A. (2004). *Stadswijk: stedenbouw en dagelijks leven* [Urban district: urban development and everyday life]. Rotterdam: NAI uitgevers.
- Reinders, L. (2007). *Nieuwe tuinen: stedelijke vernieuwing en alledaagse ruimte in Schiedam Nieuwland* [New Gardens: urban development and everyday space in Schiedam Nieuwland]. Schiedam: Woonplus Schiedam.
- Roose, R. (2006). *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder* [Child Care as an Educator]. Gent: Academia Press.
- Rynck, F. de (Ed.). (2008). *De stad in de wijk. Gebiedsgericht werken in Vlaamse steden en gemeenten* [The city in the neighbourhood. Area-based policy in Flemish cities]. Brussel: Politeia.
- Rynck, F. de, & Dezeure, K. (2009). *Burgerparticipatie in Vlaamse steden. Naar een innovatief participatiebeleid* [Civic participation in Flemish cities. Towards an innovative participation policy]. Brugge: Vanden Broele.
- Shaw, M. (2008). Community development and the politics of community. *Community Development Journal*, 43(1), 24–36.
- Soenen, R. (2006). *Het kleine ontmoeten: over het sociale karakter van de stad* [Small Encounters. The Social Character of the City]. Antwerpen: Garant.
- Steel, R., De Visscher, S., Vandeveld, S., Van Hove, G., & Poppe, L. (2009). Jonge fotografen als medeonderzoekers: het gebruik van foto's in onderzoek naar betekenisverlening van kinderen en jongeren [Young photographers as fellow researchers]. The use of pictures in studying the meaning making of children]. *Kwalon*, 14(1), 5–10.
- Vanloo, G., De Rynck, F., & Temmerman, D. (2008). Buurtwerking ter ondersteuning van gebiedsgerichte werking en sociale cohesie: een taak voor stadsbesturen? [Community Work in Support of an Area-based Policy and Social Cohesion: a Task for Urban Governments?] In F. De Rynck (Ed.), *De stad in de wijk. Gebiedsgerichte werking in Vlaamse steden en gemeenten* (pp. 73–90). Brussel: Politeia.
- Verschelden, G., De Brauwere, G., De Droogh, L., & De Visscher, S. (2008, October). *Discourses of Community and Paradoxes of Participation: Challenges for Citizenship Education*. Paper presented at the International Conference "Learning Democracy by Doing. Alternative

- Practices in Citizenship Learning and Participatory Democracy". University of Toronto, Transformative Learning Centre, October 16–18, 2008.
- Visscher, S. de (2008a). De buurt als socialisatiekader: een driedimensionale belevenis [The neighbourhood as a socialising context: a threedimensional experience]. In H. Baert, M. De Bie, A. Desmet & L. Verbeke (Eds.), *Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen* [Handbook of Community Development in Flanders] (pp. 55–69). Brugge: Die Keure.
- Visscher, S. de (2008b). *De sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving voor kinderen* [The social-pedagogical meaning of the neighbourhood for children]. Gent: Academia Press.
- Visscher, S. de, & Bouverne-De Bie, M. (2007, September). *Integrating Past and Present. Using oral histories in studying the social pedagogical meaning of the neighbourhood of children*. Paper presented at the ECER 2007: Contested qualities of educational research, Gent, 19–22/9/2007.
- Visscher, S. de, & Bouverne-De Bie, M. (2008). Children's presence in the neighbourhood: A social-pedagogical perspective. *Children & Society*, 22(6), 470–481.
- Vranken, J. (1990). Welzijn: voorwerp van maatschappelijke tegenstellingen en historische dynamiek [Welfare: subject to societal contradictions and historical dynamics]. In H. Baert (Ed.), *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Facetten en standpunten* [Social care within the Flemish Community: aspects and views] (pp. 99–115). Leuven: Garant.
- Wang, C. C., Cash, J. L., & Powers, L. S. (2000). Who knows the streets as well as the homeless? Promoting personal and community action through photovoice. *Health Promotion Practice*, 1(1), 81–89.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid [Scientific Council for Government Policy] [WRR]. (2005). *Vertrouwen in de buurt* [Confidence in the neighbourhood]. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Whitehead, M. (2003). Love thy neighbourhood – Rethinking the politics of scale and Walsall's struggle for neighbourhood democracy. *Environment and Planning*, 35, 277–300.
- Wildemeersch, D. (1995). *Een verantwoorde uitweg leren. Over sociaal-agogisch handelen in de risicomaatschappij* [Learning a Responsible Outcome. About Social-Agogic Action in Risk Society]. Nijmegen: ISPA.